

A NEMZETISÉGI ÉS VALLÁSI SZERKEZET VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON A XX. SZÁZADBAN

Bajmócy Péter¹

Magyarország jelenlegi és történelmi területének etnikai és vallási szerkezetét számos tanulmány vizsgálta (Hunyadi L. 1995, Kocsis K. 1996, Kocsis K. 1999, Vofkori L. 1996). Ismertek azok a legfontosabb folyamatok is, melyek befolyásolták a népesség vallási, illetve etnikai szerkezetének alakulását. E tanulmány nem e folyamatokat akarja elemezni, hanem megkísérel egy – a hazai szakirodalomban - újfajta megközelítést adni az etnikai és a vallási szerkezet mérésére. A dolgozat így nem elsősorban etnikai-, avagy vallásföldrajzi mű, sokkal inkább módszertani. A legtöbb etnikai, illetve vallásföldrajzi munka alig lép túl azon, hogy leírja az adott területen élő nemzetiségek, vagy vallási csoportok számát, arányát, illetve összehasonlítsa ezek változásait két, vagy több időpont között. E munka ebben próbál meg egy új szemléleti lehetőséget nyújtani, amennyiben megkísérli mérni egy terület népességének összetettségét, diverzitását. Nem foglalkozik tehát az egyes nemzetiségek, avagy vallások változásával, a népesség egészére koncentrál. Természetesen a diverzitás értelmezéséhez szükséges ismerni a mögöttes folyamatokat, így a dolgozat elején ezek rövid összefoglalása kerül közlésre.

Köztudott, hogy a történelmi Magyarországgal szemben a Trianon utáni Magyarország etnikai szempontból többé-kevésbé homogénnek tekinthető. Azonban a jelenlegi országhatárokon belül is számos nemzetiségi, etnikai kisebbség él. E kisebbségek száma, aránya a XX. század folyamán jelentősen csökkent. Ennek részben a II. világháború utáni kitelepítések (250 ezer főnyi német kitelepítése), a lakosságcsere (73 ezer szlovák kitelepítése Csehszlovákiába), részben pedig az asszimiláció volt az oka. Hasonló folyamatok zajlottak le mindegyik környező országban, mindenhol megnőtt a névadó nemzet aránya, mindenhol homogénebbé vált az országok etnikai szerkezete (Kocsis K, 1996.). Összességében kisebb léptékű, de az adott nemzetiség szempontjából igen fontos a magyarországi szerbek nagy részének első világháború utáni repatriálása, melynek során egyes térségekben (mindenek előtt Baranyában) gyakorlatilag megszűntek a szerb közösségek. A két világháború, illetve az 1990 körüli rendszerváltások idején pedig nagyszámú magyar kényszerült a szomszédos országokból Magyarországra költözni (összességében mintegy 800 ezer fő), növelve a magyarság arányát az anyaországban. Mindezek következtében a

¹ Dr. Bajmócy Péter PhD., egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Magyarországon élő nemzetiségek aránya az 1910-es 14%-ról 3%-ra csökkent 2001-re. Ugyanakkor néhány kisebb jelentőségű folyamat növelte a nemzetiségek részarányát Magyarországon. Egyrészt megjelent az országban a XX. század folyamán néhány, addig nem, vagy csak elenyésző számban jelenlévő nemzetiség (oroszok, kínaiak, görögök), melyek összlétszáma azonban nem befolyásolja számottevően a többi nemzetiség fogyásával létrejött tendenciákat. Másrészt az ország legnépesebb kisebbségének, a cigányságnak, a többségi népességnél magasabb természetes szaporodása következtében jelentősen megnőtt az arányuk, növelve az ország népességén belül a nem magyar nemzetiségűek arányát.

Szemben az ország relatíve homogén etnikai szerkezetével a lakosság vallási megoszlása mind települési, mind regionális szinten összetettebb képet mutat. Ugyanakkor az elmúlt évszázadban e téren is jelentősnek tűnő változások történtek. A 2001-es népszámlálás során 1949 után először tettel fel a népesség vallási hovatartozására vonatkozó kérdést is, így lehetővé vált a vallási szerkezet változásának kutatása. A jelentős változások elsősorban a kisebb vallásokat érintették, a római és görög katolikus, illetve a református vallás esetében a változások kisebbek. Ugyanakkor az evangélikus és az izraelita vallás aránya csökkent (az előbbie a második világháborút követő kitelepítések és lakosságcserék következtében, hiszen az evangélikus vallásúak jelentős része német, illetve szlovák nemzetiségű, az utóbbi pedig a második világháborús deportálások, illetve a világháborút követő kivándorlások miatt). Szintén csökkent a szerbek repatriálása következtében az ortodox egyházak híveinek a száma, ám e vallás Magyarország jelenlegi területén korábban sem rendelkezett nagyszámú hívővel. Jelentősen nőtt a kisebbségi egyházak híveinek és a felekezeten kívülieknek a részaránya is. A második világháborút követő és az azóta eltelt időszak migrációinak következtében az ország minden területén összetettebbé vált a lakosság vallási szerkezete, különösen a nagyvárosokban és környékükön.

E tanulmány az 1910-es és a 2001-es népszámlálások településsoros adatai alapján kívánta megkísérelni az ország etnikai és vallási szerkezete változásainak bemutatását. Mindkét népszámlálás teljes körű adatbázist nyújt az etnikai, illetve a vallásföldrajzi kutatásokhoz, azonban a konkrét vizsgálatok során mégis számos módszertani, metodológiai problémával kerültünk szembe. A felmerülő problémákat három csoportra lehetett osztani. 1. Az adatok különbözőségéből származó problémák. Az 1910-es népszámlálás a népesség anyanyelvi összetételére vonatkozó adatokat közöl, a 2001-es ugyanakkor több szempontból vizsgálja a kérdést, az anyanyelv mellett a nemzetiségre, az identitásra, illetve a családi körben használt nyelvre is rákérdezett. Ez utóbbi felmérés négy különböző adatbázist szolgáltatott, melyek közül végül a nemzetiségi adatok használata tűnt a legcélszerűbbnek. (1910-ben az anyanyelvi és a nemzetiségi adatok között az

eltérés vélhetően minimális.) Az adatok bontása is más a két népszámlálást tekintve, hiszen az 1910-es népszámlálás mindössze hét nemzetiséget (magyar, német, szlovák, ruszin, román, szerb, horvát) tekint külön, az egyéb nemzetiségek adatai nem minden esetben választhatóak szét², addig a 2001-es népszámlálás adatai részletesebbek. Az összehasonlíthatóság végett e vizsgálat is csak az 1910-es népszámlálás nemzetiségeit vette külön³, az egyéb nemzetiségeket együtt kezelte⁴. A 2001-es népszámlálás során a vallási adatok vizsgálatakor két új kategória is megjelent, az egyik a nem vallásos népesség, a másik pedig a nem válaszolók. Az utóbbi népesség vallási megoszlásáról semmit sem tudunk, az előző csoportot pedig végül nem vettük figyelembe a vizsgálatunkban az összehasonlíthatóság végett, bár a nem vallásos csoport aránya egyes helyeken alapvetően befolyásolja a vallási összetételt⁵.

2. Az adatok pontosságából származó problémák. A lakosság etnikai és vallási adatai önbevalláson alapulnak, s a népszámlálásban fellelhető adatok között ezek pontossága a legkisebb. Már 1910-ben is előfordultak kisebb pontatlanságok, így a többségében ruszinok lakta Zemplén megyei Komlóska népességének zöme magyarnak „vallotta magát”, (majd 1920-ban ruszinnak), ám az igazi problémák a 2001-es adatokkal vannak. Az asszimiláció, a kettős, vagy többes identitás mellett a félelmek befolyásolják ezen adatok bevallását. Különösen a kisebb vallások, az izraeliták, illetve a cigány népesség esetében alacsonyabb a népszámlálásban található érték a valósánál. 2001-ben lehetőség nyílt kettős, illetve többes identitás vállalására is, így több községben előfordult, hogy a magyarok és pl. a szlovének együttes száma mintegy felével meghaladta a település össznépségét. Mivel a népszámlálási adatok szignifikánsan alacsonyabbak a nemzetiségi szervezetek és az önkormányzatok és a tudományos források által becsülteknél, így végül az a megoldást választottuk, hogy a nemzetiségek népszámlálásban közölt adatait tekintettük elsődlegesnek, s a magyarok számát pedig - a népszámlálásban közölt adattal szemben - az össznépség mínusz nemzetiségek képlettel számítottuk, azaz aki valamely nemzetiséghez is tartozónak vallotta magát, azt oda soroltuk.

Külön problémát jelentett a cigányság számbavétele, itt is a népszámlálási adatokat használtuk, más teljes körű, minden településre

² Csak akkor részletezik egy településen az egyéb anyanyelvűek számát, ha ez legalább 30 főt érint, de itt is legtöbbször a „többnyire szlovének”, vagy „szlovének és cigányok” típusú leírások a gyakoriak.

³ Annyi módosítás történt, hogy a 2001-es adatoknál a ruszin népességhez az ukrán nemzetiségűeket is hozzáadtuk.

⁴ Kivéve a cigányokat, ennek magyarázatát lásd később.

⁵ A Békés megyei Kertészszigeten a válaszadó népesség 94%-a, Tarhoson 93%-a, Ecsegfalván 76%-a, a Somogy megyei Gadácson a népesség 82%-a tartotta magát nem vallásosnak.

kiterjedő, hivatalos adat hiányában. Ugyanakkor az 1910-es adatokkal való összehasonlítás itt lehetetlennek bizonyult, hiszen még az 1910-es adatok anyanyelvre, addig a 2001-esek nemzetiségekre vonatkoztak, s a Magyarországon élő cigányság zömének már 1910-ben is magyar volt az anyanyelve. Így egyes jelentős roma népességgel bíró megyék esetében (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg) a nemzetiségek száma nem csak a természetes szaporodás, hanem az eltérő adatfelvétel miatt is csökkent. Módszertani szempontból szerencsésebb lett volna 2004-ben is az anyanyelvi adatok használata, ám ezzel a hazai nemzetiségi népesség csaknem fele kikerült volna a vizsgálatból.

3. A közigazgatási rendszer átalakításából eredő problémák. Bár a közigazgatás közép- és alsószintjei 1910-ben és 2001-ben is hasonlóak (megye, járás vagy kistérség, település), ám ezek száma, alakja, a benne lévő települések köre nagymértékben átalakult. Végül a 2001-es közigazgatási beosztást tekintettük alapnak, az 1910-es településeket ezen szintekben kellett beosztani. E beosztás elkészítése néhány településtől eltekintve egyértelmű, igaz nagyon időigényes volt⁶.

E kutatás elsődleges célja annak meghatározása, hogy mennyire homogén, illetve mennyire összetett egy település, térség népessége etnikailag, vagy vallásilag. Közismert, hogy mind az ország jelenlegi területén, mind a történelmi területen vannak etnikailag kevert térségek (Bánság, Bácska, Baranya, Buda környéke), és egynemzetiségű vidékek (Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, de pl. Hunyad, Krassó-Szörény, vagy Trencsén is). Ugyanez igaz a vallási szerkezetre is, homogén tömbök (Zala, Heves, Hajdú megye) váltakoznak kevert térségekkel (Erdély, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, stb.). Arról is sokszor lehet hallani, hogy a történelmi Bánát területe Európa egyik etnikailag legkevertebb vidéke, románok, németek, szerbek, magyarok, bolgárok, horvátok, cigányok éltek ott. Ugyancsak tapasztalhatjuk azt, hogy egy Tokaj-Hegyalján, vagy Szabolcs megyében lévő nagyobb községben, kisvárosban, három, esetleg négy felekezetnek is van temploma, temetője, igaz a negyediket (zsinagóga) ma már nem használják. Hogyan mértető azonban az etnikai, vagy vallási kevertség, létezik-e egyetlen mutató, amellyel jellemezhető egy település, térség népességének etnikai kevertsége, vagy annak változása. E feladat nem

⁶ Nem lehetett pontosan besorolni azokat a településeket, ahol a település közigazgatási területét átvágta az országhatár. Azok a települések, ahol az anyatelepülés az országhatáron kívülre került (Komárom, Dunasziget, Újszalonta, Pusztatölke, Kelebia, Nagylak, stb.) nem kerültek a vizsgálatba, más esetben pedig az országhatáron túli részek is benne maradtak (Sátoraljaújhely). Szintén nehézséget jelentett, ha egy időközben önállóvá vált település az anyatelepüléstől eltérő kistérségbe került. A móraközi kistérség esetében a kistérség adatait csak a két legkisebb település, Öttömös és Pusztamérges adja, a kistérség összes többi település akkor még Szegedhez tartozott. Részben ezért nem vállalkoztunk e tanulmányban az 1910-es adatok kistérségi szintű aggregációjának közlésére.

egyszerű, hiszen az egyes csoportok arányainak ismerete nem elegendő a teljes etnikai diverzitás ismeretéhez. Figyelembe kell venni a nemzetiségek számát, azt, hogy egy nagy mellett sok kicsi van, vagy két nagy, stb. A nemzetközi szakirodalom több, hasonló indexet dolgozott ki az összetettség, a diverzitás mérésére (Greenberg S. H. 1956, Meyer P. – Overberg P. 2001, Simpson E. H. 1949), és ezek közül végül az ország egyes területeinek (megyék, kistérségek, települések) etnikai és vallási szerkezetét a Simpson-féle diverzitási index segítségével határoztuk meg, s ezzel jól követhetővé válik az etnikai diverzitás változása is. Ezt az indexet eredetileg a biológiában az egyes társulások fajváltozatosságának mérésére dolgozták ki, ám kiválóan alkalmas etnikai vizsgálatokra is. Az eddigiek alapján az lenne várható, hogy az egyes etnikai vagy vallási csoportok népességszámával, a népességek arányaival határozható meg a diverzitás, ám a Simpson-féle módszer egy ettől markánsan eltérő megoldást javasol⁷. A megoldást a valószínűség-számítás jelenti, s az index elve az, hogy egy adott településen annak a valószínűségét vizsgálja, hogy két, tetszőlegesen találkozó ember mekkora eséllyel eltérő nemzetiségű. Minél kevertebb egy település népessége, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy eltérő nemzetiségű emberek találkozzanak. Az eltérő nemzetiségű emberek találkozásai helyett egyszerűbb az azonos nemzetiségűek találkozásainak kiszámítása, majd ennek az összes lehetséges találkozásból való levonásával kapjuk az „etnikailag kevert találkozásokat”.

$$EDI = \frac{L * (L - 1) / 2 - \sum_{i=1}^n e_i * (e_i - 1) / 2}{L * (L - 1) / 2}, \text{ ahol}$$

L: a település össznépessége

e_1, e_2, \dots, e_n : az egyes nemzetiségek népességszáma

EDI: etnikai diverzitási index

Természetesen a vallási diverzitási index is ugyanilyen módon számítható. A mutatók értékei 0 és 1 között mozoghatnak, 0 jelenti a tökéletesen homogén népességet, amikor egynemzetiségű egy település, 1 pedig a teljesen kevertet, amikor a közösség minden egyes egyede más nemzetiséghez tartozik.

⁷ Az etnikai diverzitás megnyugtató módon való mérése első megközelítésben a nemzetiségek számának, illetve arányának vizsgálatával lehetetlennek tűnik. A későbbiekben e lehetőségre még visszatérünk.

Egy példán keresztül bemutatva: a Győr-Moson-Sopron megyei Hidegség község nemzetiségi adatai 2001-ben a következők:

Nemzetiség	Népességszám (fő)
Magyar	184
Horvát	94
Német	24
Egyéb	2
Összesen	304

A település népességének etnikai diverzitási indexe a következő:

$$\begin{aligned}
 EDI &= ((304 * 303 / 2) - \\
 & ((184 * 183 / 2) + (94 * 93 / 2) + (24 * 23 / 2) + (2 * 1 / 2)) / (304 * 303 / 2) = \\
 & (46056 - (16836 + 4512 + 276 + 1)) / 46056 = \\
 & (46056 - 21625) / 46056 = 24431 / 46056 = 0,530.
 \end{aligned}$$

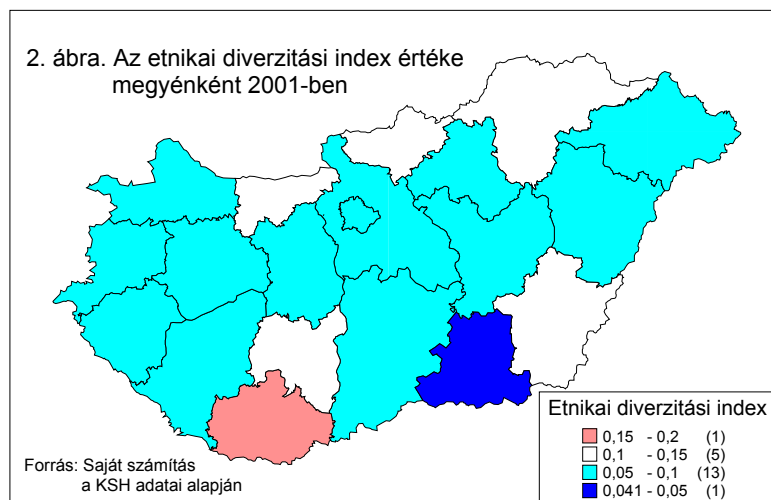
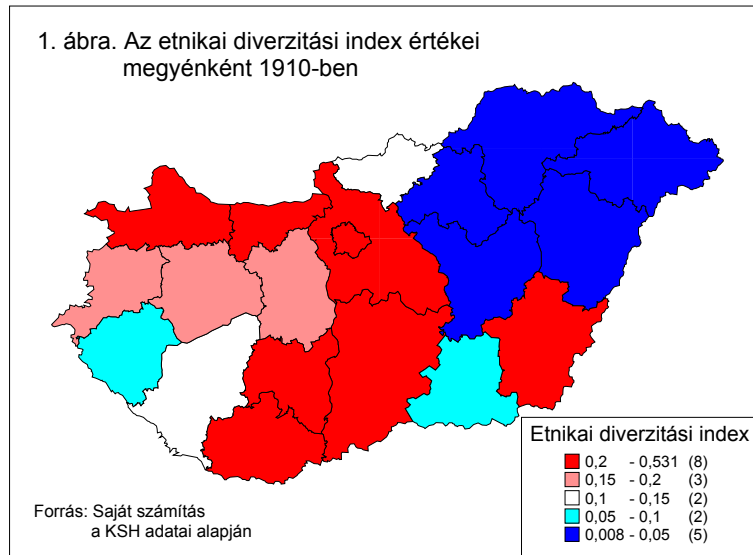
Magyarország népességének etnikai diverzitási indexe 2001-ben a népszámlálás adatai alapján 0,086⁸, 1910-ben 0,212 volt. Látható, hogy a mutató segítségével az ismert folyamat, hogy homogénebbé vált az elmúlt évszázadban Magyarország népessége, pontosan mérhetővé vált. Az etnikai és vallási diverzitás elemzését elsősorban megyei szinten tesszük meg, de kistérségi, illetve települési szintre is lehetőség nyílik kitekinteni. Természetesen e cikk terjedelme nem teszi lehetővé az ebben a módszerben rejlő összes lehetőség kihasználását, ehhez további kutatások szükségesek.

1910-ben Baranya (0,53), Tolna (0,42) és Békés (0,41) megyéknek volt legkevertebb a népessége etnikailag⁹. A leghomogénebbek ugyanakkor Jász-Nagykun-Szolnok (0,01), Heves (0,01), Szabolcs-Szatmár-Bereg (0,02), Hajdú-Bihar (0,04) és Borsod-Abaúj-Zemplén (0,05) megyék voltak (1. ábra). 2001-re a legkevertebb nemzetiségi összetétellel rendelkező megye továbbra is Baranya maradt (0,20), ám ezzel az értékkel 1910-ben csak a tizedik helyet érte volna el. Baranyát továbbra is Tolna követi (0,14), majd Borsod-Abaúj-Zemplén (0,13) és Nógrád (0,13) következnek (2. ábra). Miként az ország egésze, így a legtöbb megye is etnikailag homogénebbé vált a XX. század folyamán, a legerősebb mértékben Budapest, Pest, Komárom-Esztergom, Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Tolna, Bács-Kiskun és Békés

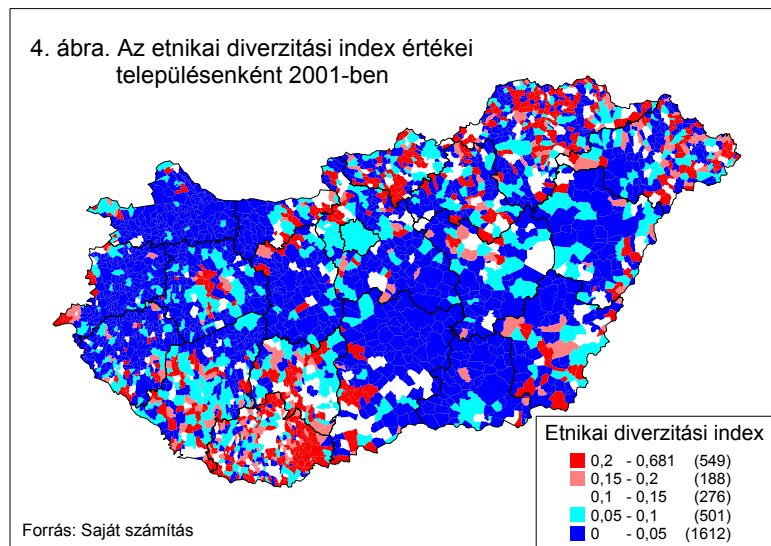
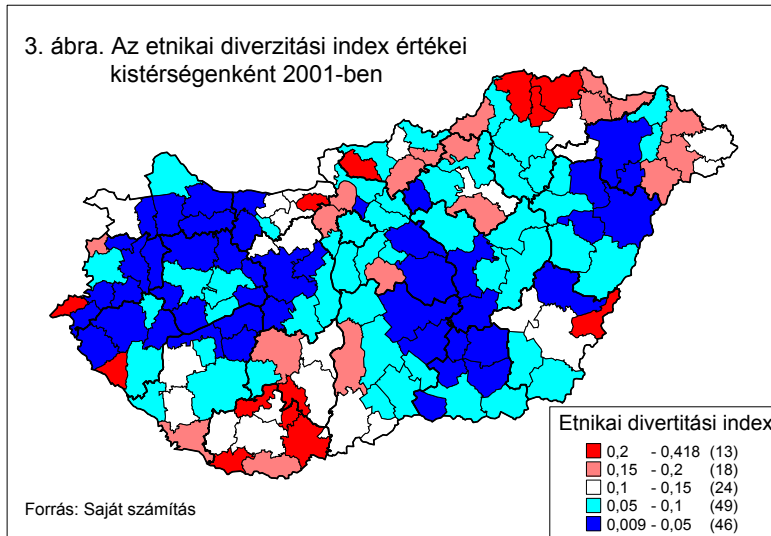
⁸ A becsült nemzetiségi adatok (Kocsis K. 1996) és más források (www.ethnologue.com) alapján 0,14-0,15. Összehasonlításképpen Ausztriáé 0,14, Szlovákiáé 0,25, Ukrajnáé 0,48, Romániáé 0,20, Szerbia és Montenegróé 0,32, Horvátorszáé 0,07 (nyelvi diverzitás a közös szerbhorvát nyelvvel számolva), Szlovéniáé 0,17. (www.ethnologue.com).

⁹ Minden esetben az 1910-es adatokat is a megyék mai területére számítottuk.

megyék. Ugyanakkor néhány olyan megyénkben, ahol a nem cigány nemzetiségűek aránya alacsony, a cigányságé viszont relatíve magas, még növekedett is az etnikai diverzitás (Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok megyék).

Kistérségi szinten még ma is előfordulnak 0,3, 0,4 feletti etnikai diverzitási értékek, a legvegyesebb népelességgel Baranya-Tolna sváb területei (Mohács, Pécsvárad, Bonyhád), Borsod cigányos vidékei (Encs, Edelény, Szikszó), valamint a szintén magas roma (és horvát) népességarányú Sellye, a német-szlovák Dorog, a horvát Letenye, illetve a német-szlovén Szentgotthárd kistérségei rendelkeznek. Ugyanakkor szinte teljesen homogén Csorna, Kapuvár, Kisbér vagy Mórahalom kistérsége. (3. ábra)

1. táblázat. A legmagasabb etnikai diverzitási indexszel rendelkező települések 1910-ben. A nemzetiségek fontossági sorrendben, a magyaron kívül értendőek.

Település	Megye	EDI	Nemzetiség	Nemzetiség	Nemzetiség
Pomáz	Pest	0,69	Német	Szerb	Szlovák
Beremend	Baranya	0,69	Német	Szerb	Horvát
Szentendre	Pest	0,66	Szlovák	Német	Szerb
Újszentiván	Csongrád	0,65	Szerb	Német	
Dág	Komárom-E.	0,65	Szlovák	Német	
Mezőberény	Békés	0,65	Szlovák	Német	
Bácsbokod	Bács-Kiskun	0,65	Német	Horvát	
Liget	Baranya	0,63	Német	Cigány	
Versend	Baranya	0,63	Német	Horvát	
Hercegszántó	Bács-Kiskun	0,63	Horvát	Szerb	

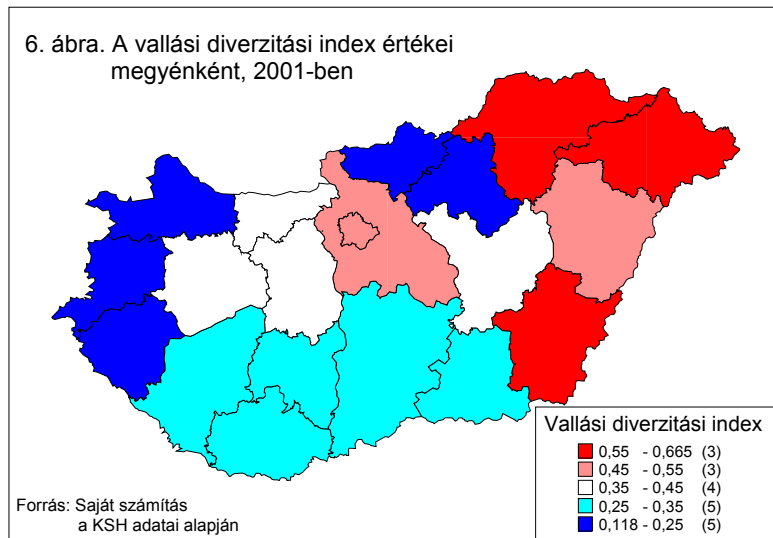
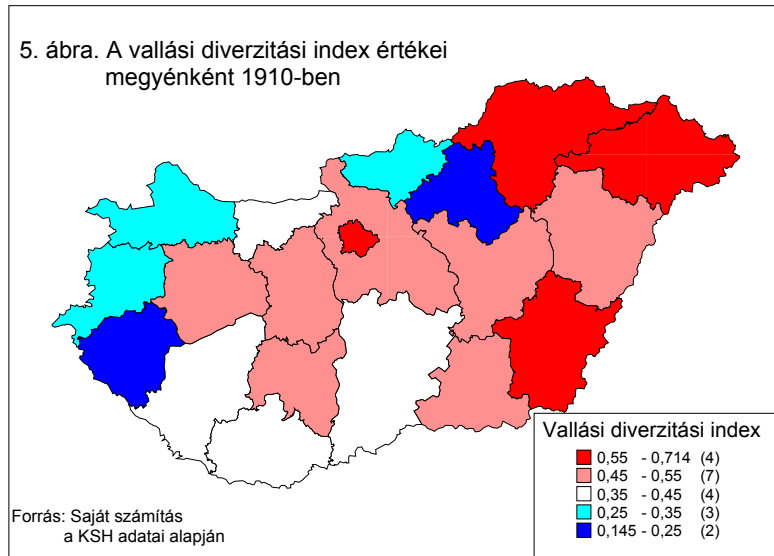
2. táblázat. A legmagasabb etnikai diverzitási indexszel rendelkező települések 2001-ben. A nemzetiségek fontossági sorrendben, a magyaron kívül értendőek.

Település	Megye	EDI	Nemzetiség	Nemzetiség	Nemzetiség
Versend	Baranya	0,68	Cigány	Horvát	Német
Lakócsa	Somogy	0,65	Horvát	Cigány	
Kátoly	Baranya	0,62	Horvát	Német	
Alsószölnök	Vas	0,62	Szlovén	Német	
Szemely	Baranya	0,61	Horvát	Német	Szerb
Alsópetény	Nógrád	0,60	Szlovák	Cigány	
Sámsönháza	Nógrád	0,59	Szlovák	Cigány	
Lucfalva	Nógrád	0,58	Szlovák	Cigány	
Véménd	Baranya	0,57	Német	Cigány	
Potony	Somogy	0,57	Horvát	Cigány	

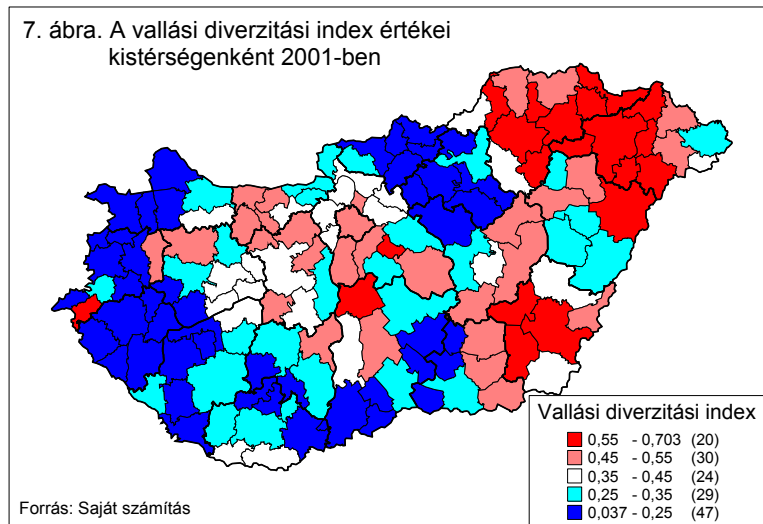
Miként országos, úgy települési szinten is homogénebbé vált a népesség etnikai szerkezete (4. ábra). Ugyanakkor a szélsőségek települési szinten alig csökkentek, a legvegyesebb etnikai szerkezettel rendelkező települések adatai 1910-ben és 2001-ben is hasonlóak, igaz e települések köre igencsak átalakult. (1. táblázat, 2. táblázat) Annak, hogy a legmagasabb etnikai diverzitási értékek nem csökkentek jelentősen a települések szintjén az is oka, hogy amíg 1910-ben számos település szinte tisztán egy-egy nemzetiség által lakott volt, addig napjainkra a magyarok részaránya már mindenhol számottevő, növelve a települések etnikai diverzitását.

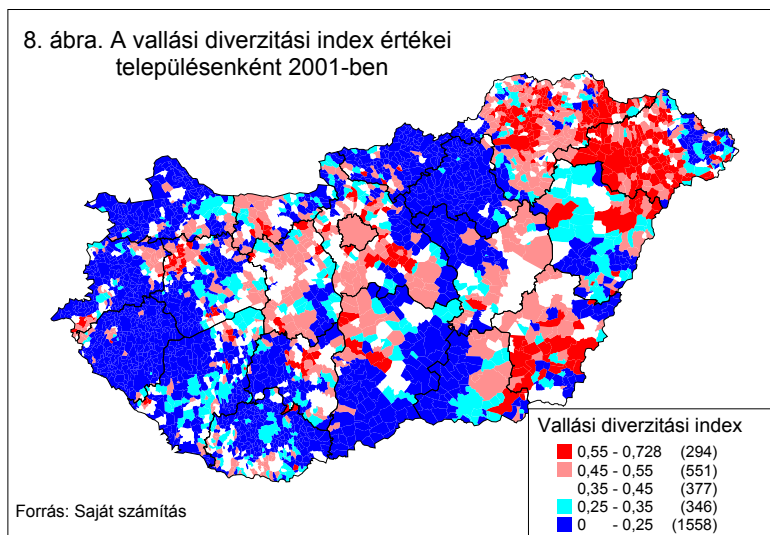
Az ország vallási diverzitása egyrészt jelentősen meghaladja az etnikai diverzitását, másrészt kisebb mértékben csökkent az elmúlt évszázadban. 1910-ben 0,551 volt Magyarország a mai területén élő népesség vallási diverzitása, 2001-re ez 0,468-ra csökkent. A legvegyesebb népséggel a vallásokat tekintve 1910-ben Békés (0,71), Szabolcs-Szatmár-

Bereg (0,68), Borsod-Abaúj-Zemplén (0,64) és Budapest (0,56) rendelkezett, ugyanakkor Heves (0,17) és Zala (0,15) népessége vallásilag szinte homogén volt. (5. ábra).

2001-ben a sorrend alig változott (Békés (0,67), Szabolcs-Szatmár-Bereg (0,65), Borsod-Abaúj-Zemplén (0,56), Hajdú-Bihar (0,52), Budapest (0,46)). A vallásilag leghomogénebb megyék továbbra is Zala és Heves (6. ábra). Bár az ország vallási diverzitása csak kismértékben csökkent, e csökkenés csaknem minden megyére egyformán jellemző. Az átlagosnál valamivel jobban csökkent a vallási diverzitási index Csongrád, Somogy és Tolna megyékben (kitelepítések, a református vallásúak számának visszaesése), ugyanakkor Heves és különösen Hajdú-Bihar megyében nőtt a vallási diverzitás. Mindkét megyében elsősorban a szomszédos megyékből beköltözők (Heves: református, görög katolikus beköltözők, illetve a kisvallások térnyerése, Hajdú-Bihar: római és görög katolikus beköltözők) okozták e folyamatot. A kistérségek vallási diverzitása csak árnyalja, de alapvetően nem változtatja meg a megyei szinten tapasztalt képet. (7. ábra). Végül a vallások esetében is célszerű megnézni a legdiverzebb népességgel rendelkező településeket 1910-ben és 2001-ben. (8. ábra, 3. táblázat, 4. táblázat)

3. táblázat. A legmagasabb vallási diverzitási indexszel rendelkező települések 1910-ben. A vallások fontossági sorrendben értendők.

Település	Megye	VDI	Vallás	Vallás	Vallás	Vallás
Nagykálló	Szabolcs-Sz.	0,74	Ref.	R. kat.	G. kat.	Izr. és Ev.
Arnót	Borsod-A.-Z.	0,73	Ev.	R. kat.	G. kat.	Ref.
Újfehértó	Szabolcs-Sz.	0,73	G. kat.	Ref.	R. kat.	Izr.
Nyíregyháza	Szabolcs-Sz.	0,73	Ev.	R. kat.	Ref.	G. kat és Izr.
Oros	Szabolcs-Sz.	0,73	R. kat.	G. kat.	Ev.	Ref.
Felsőregmec	Borsod-A.-Z.	0,73	Ref.	R. kat.	G. kat.	Izr.
Nyírtass	Szabolcs-Sz.	0,73	R. kat.	Ref.	G. kat.	Izr.
Kisvárd	Szabolcs-Sz.	0,73	R. kat.	Izr.	Ref.	G. kat.
Kótaj	Szabolcs-Sz.	0,72	R. kat.	G. kat.	Ref.	Eva.
Tokaj	Borsod-A.-Z.	0,72	R. kat.	Ref.	Izr.	G. kat.

4. táblázat. A legmagasabb vallási diverzitási indexszel rendelkező települések 2001-ben. A vallások fontossági sorrendben értendők.

Település	Megye	VDI	Vallás	Vallás	Vallás	Vallás
Nyíregyháza	Szabolcs-Sz.	0,73	R. kat.	Ref.	G. kat.	Ev.
Szentantalfa	Veszprém	0,72	Naz.	R. kat.	Ev.	Ref.
Fancsal	Borsod-A.-Z.	0,70	Ev.	R. kat.	Ref.	G. kat
Gagyapáti	Borsod-A.-Z.	0,70	R. kat.	G. kat	Ref.	
Nyírpazony	Szabolcs-Sz.	0,68	Ref.	R. kat.	G. kat.	
Baktakék	Borsod-A.-Z.	0,68	G. kat.	Ref.	R. kat.	
Alsógagy	Borsod-A.-Z.	0,68	G. kat.	R. kat.	Ref.	
Nagykálló	Szabolcs-Sz.	0,68	R. kat.	Ref.	G. kat.	
Kétegyháza	Békés	0,68	R. kat.	Ort.	Bapt.	Ref.
Sárazsadány	Borsod-A.-Z.	0,68	R. kat.	G. kat.	Ref.	

Érdekesség, hogy amíg a megyék esetében Békés a legdiverzebb vallási összetételű, addig a legvegyesebb vallású településeknél alig szerepelnek békésiek. Azaz amíg Szabolcs-Szatmár-Bereg, vagy Borsod-Abaúj-Zemplén népessége úgy diverz, hogy egyben a települései is azok, addig Békésben a többféle vallási csoport inkább külön településeken él.

Az etnikai diverzitási index arra is használható, hogy megmondja, mely települések a legtisztábban nemzetiségiek ma Magyarországon. E települések ugyanis relatíve alacsony etnikai diverzitási indexszel és a magyar népesség alacsony részarányával rendelkeznek. Alig tucatnyi olyan település van Magyarországon, amely belefér az első 3000(!) (EDI 0,40 alatti) leghomogénebb településbe, s nem magyar többségű, közülük a legjobb, a borsodi Csenyéte (EDI = 0,123) is csak 2270. Azaz ma Magyarországon a nemzetiségek által lakott települések döntő többségében a nemzetiségek már legfeljebb relatív többséget, de inkább kisebbséget képeznek. A leghomogénebb települések között leginkább szlovén (Orfalu, Kétvölgy, Apátistvánfalva, Felsőszölnök), horvát (Felsőszentmárton, Molnári, Szentpéterfa, Narda), cigány (Csenyéte, Alsószentmárton) települések vannak, valamint egy német (Ófalu) és egy román (Méhkerék) is ide tartozik.

Ezzel kapcsolatban egy másik érdekes kérdés is felmerülhet. Vajon melyik Magyarországon a „legrománabb”, „legnémetebb”, stb. település? Mit is jelenthet ez a kifejezés? Véleményünk szerint ez a kifejezés azt a települést jelenti, amelyik a legfontosabb, legkiemelkedőbb jelentőségű az adott hazai nemzetiség számára. A népességszámokat vizsgálva ez nem feltétlenül az a település, ahol a legtöbb, az adott nemzetiséghez tartozó lakos és, de nem is feltétlenül az az aprófalva, ahol arányuk a legmagasabb. Vajon a legnémetebb település Budapest, ahol 18.000 német él, ám ez mindössze a lakosság 1%-a, vagy Ófalu, ahol 333, és ez 91%-ot jelent, vagy valamely más település? Véleményünk szerint a népességszámot és az arányt kombinálni kell ahhoz, hogy megkapjuk a „legnémetebb” települést. Legcélszerűbben úgy járunk el, ha az adott településen élő, az adott nemzetiséghez tartozó népesség számát megszorozzuk a nemzetiség arányával. Így egy fiktív mutatót kapunk, nevezzük ez „németiségi indexnek”, mely jól jelzi az adott település fontosságát, hiszen így nem feltétlenül egy olyan település „nyer”, amelyben ugyan sokan élnek, de az arányuk kicsi, de fordítva, olyan sem, amely tisztán német, de csak pár tucat lakosú. (5. táblázat) Itt most csak a módszer bemutatására nyílik lehetőség, a részletesebb elemzés egy másik tanulmány témája lehet.

5. táblázat. Magyarország „legnémetebb” települései 2001-ben, a népszámlálás adatai alapján. Forrás: KSH és saját számítás.

Település	Megye	Népesség- szám	Németek száma	Németek aránya (5)	Németségi index
		L	N	N/L*100	N*(N/L)
Pilisvörösvár	Pest	12514	2961	24	701
Mecseknádasd	Baranya	1664	989	59	588
Csolnok	Komárom-E.	3406	1400	41	576
Hajós	Bács-Kiskun	3544	1350	38	514
Újhartyán	Pest	2765	1129	41	461
Himesháza	Baranya	1220	706	58	409
Nemesnádudvar	Bács-Kiskun	2062	851	41	351
Bóly	Baranya	3911	1131	29	327
Ófalu	Baranya	367	333	91	302
Vértessomló	Komárom-E.	1298	612	47	289

A „legnémetebb” település e mutató alapján tehát Pilisvörösvár, e sorrendben Bonyhád a 13., Budapest a 20., Mohács a 24., Pécs a 27. Érdekesképpen megemlíthető, hogy 1910-ben a történelmi Magyarország „legszlovákabb” települései a következők voltak. 1. Békéscsaba (28700 szlovák, 67%), 2. Szarvas (12300 szlovák, 63%), 3. Miava (Nyitra vm. 9400 szlovák, 93%). 4. Tótkomlós (9300, 89%), 5. Turzófalva (Trencsén vm. 8200, 97%), 6. Petrőcz (Szerbia, Bács-Bordog vm. 7300, 95%). E listán Eperjes a 60., Besztercebánya a 125., Pozsony a 130. (11700 szlovák, 15%), Kassa a 390. Az elmúlt 100 év alatt ezek az arányok jelentősen változtak.

Ha az egyes nemzetiségekre külön-külön kiszámítjuk a „németégi”, „szlovákági”, stb. indexek értékét, ezt az összeget a teljes népességhez viszonyítjuk, majd az egészet kivonjuk egyből, érdekes dologra lehetünk figyelmesek. Ez a mutató, mely csak a nemzetiségek létszámával és arányával számol, alkalmas lehet egy település etnikai diverzitásának mérésére. Egy etnikailag homogén településen e mutató értéke 0 körüli, s ha nagyon diverz a népessége, akkor közel lesz az egyhez. Néhány konkrét település adataival leellenőrizve rögtön kiderül, hogy e mutató (a továbbiakban M) értéke szinte századra megegyezik a Simpson-féle képlettel számított etnikai diverzitási indexével. Valóban, hiszen az új mutatónk képlete a következő:

$$M = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n e_i * (e_i / L)}{L}, \text{ ahol}$$

L: a település össznépessége

e_1, e_2, \dots, e_n : az egyes nemzetiségek népességszáma

M: az új mutatónk értéke

Néhány átalakítás után következik, hogy:

$$M = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n e_i * (e_i / L)}{L}, \text{ melyből}$$

$$M = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n e_i * e_i}{L * L}, \text{ ahonnan}$$

$$M = \frac{L * L - \sum_{i=1}^n e_i * e_i}{L * L}, \text{ majd}$$

$$M = \frac{L * L / 2 - \sum_{i=1}^n e_i * e_i / 2}{L * L / 2} \approx EDI = \frac{L * (L - 1) / 2 - \sum_{i=1}^n e_i * (e_i - 1) / 2}{L * (L - 1) / 2}.$$

Az általunk kreált új mutató értéke tehát csaknem megegyezik a Simpson-féle etnikai diverzitási index értékével, mindössze annyiban tér el tőle, hogy e képlet a valószínűség-számítás logikájával ellentétben megengedi az önmagával való találkozásokat is. Ugyanakkor ez a mutató elemibb eszközökkel, csak a népességszám és a népesség-arány felhasználásával adódott, azokból az elemekből, amelyekkel az etnikai diverzitás problémáját józanul meg akarnánk oldani.

E tanulmány célja nem az volt, hogy ismertesse az ország nemzetiségi és etnikai szerkezetében az elmúlt évszázadban lezajlott folyamatokat, ezt számos cikk, könyv már megtette, hanem hogy megpróbálja országos szinten mérhetővé, összehasonlíthatóvá tenni azokat. A tanulmány lényege annak a módszernek az ismertetése volt, amely lehetővé tette, hogy etnikai, illetve vallási diverzitást számolhassunk. Ráadásul, mintegy melléktermékként egy

olyan mutatótípust is kaptunk, mellyel az egyes településeknek az egyes nemzetiségek, vallások életében betöltött elméleti fontosságát is meghatározhatjuk. Azt is látni kell azonban, hogy e módszerben jóval több van, mint amit e rövid tanulmány bemutatott, mind a részletes empirikus vizsgálatok terén, mind pedig az etnikai, illetve a vallásföldrajzi felhasználásokon túl is.

IRODALOM

- Greenberg S. H.** (1956): The measurement of linguistic diversity. *Language* 32. pp. 109-115.
- Hunyadi L.** (1995): A világ vallásföldrajza. Végeken Kiadó, Budapest
- Kocsis K.** (1996): A népesség etnikai és vallási tagozódása. - In: **Perczel Gy.** (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp.147-173.
- Kocsis K.** (1999): Társadalom és gazdaság napjainkban a Kárpát-medencében. – In: **Bulla B.- Mendöl T.** A Kárpát-medence földrajza. Lucidus Kiadó, Budapest. pp. 339-378.
- Meyer P. – Overberg P.** (2001): Updating the USA TODAY diversity index In: <http://cronkite.pp.asu.edu/census/diversity.htm>
- Simpson E. H.** (1949): Measurement of diversity. *Nature* 163, 688.
- Vofkori L.** (1996): Erdély közigazgatási és etnikai földrajza. Balaton Akadémia, Vörösbény
<http://www.ethnologue.com/>
<http://www.offwell.free-online.co.uk/simpsons.htm>

ADATFORRÁSOK

- Hajdú-Moharos J.** (2000): Magyar településtár. Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest
- KSH, 2001 évi népszámlálás. 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. KSH, Budapest, 2002.
- KSH 2001 évi népszámlálás. 5. Vallás, felekezet. KSH, Budapest, 2002.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912.